

Sprawni w prawie

Prawnokarne uwarunkowania
sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną

Jarosław Kamiński

Zeszyt nr 4

© Copyright by PSOUU 2006

ISBN 83-60105-24-3

Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób
z Upośledzeniem Umysłowym
ul. Głogowa 2 b
02-639 Warszawa
tel.: 0-22 848-82-60, 0-22 646-03-14
fax: 0-22 848-61-62
e-mail: zg@psouu.org.pl
www.psouu.org.pl

Zeszyt nr 4 wchodzi w skład serii pt. „*Sprawni w prawie*”.

Redaktor serii: Jarosław Kamiński

Projekt okładki: Cezary Sotek

Skład i druk: Daniel Jakoniuk, DG-GRAF Warszawa

Publikacja jest dofinansowana przez
Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

Jarosław Kamiński

Sprawni w prawie

Zeszyt nr 4

Prawnokarne uwarunkowania sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną

Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym

Warszawa 2006

Prawo karne jest jedną z tych gałęzi prawa, z którą jak najmniej chcielibyśmy mieć w życiu do czynienia. Jednakże zdarzają się sytuacje, gdy znajomość tego prawa jest przydatna. Jednocześnie w myśl zasady niezajomość prawa szkodzi (*lac. ignorantia iuris nocet*) wydaje się, iż przybliżenie zasad funkcjonowania prawa karnego jest jak najbardziej na miejscu.

Prawo karne wymaga przybliżenia, ponieważ można się spotkać z poglądami, iż pomimo tego, że nie ma bezpośredniego związku pomiędzy niskim poziomem intelektualnym (niepełnosprawnością intelektualną) a skłonnością do naruszania przepisów prawnych, to jednakże obniżenie sprawności intelektualnej zdecydowanie może utrudniać przystosowanie społeczne i tym samym prowadzić do naruszania tychże przepisów. Obniżony poziom intelektualny może prowadzić do trudności w rozumieniu podstawowych norm rządzących światem – norm prawnych, społecznych i moralnych – a także może współistnieć z nieumiejętnością przewidywania skutków podejmowanych działań.

Prawo karne, podobnie jak prawo cywilne, dzieli się **na prawo karne materialne**, którego podstawowym aktem prawnym jest ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zm.) oraz **prawo karne formalne** (procesowe) którego podstawowym aktem prawnym jest ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks postępowania karnego* (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 555 z późn. zm.).

Prawo karne materialne reguluje stosunki powstałe na tle popełnienia czynów społecznie niebezpiecznych, tzw. przestępstw. W ramach prawa karnego materialnego ustala się jakiego rodzaju czyny są przestępstwami i jakie kary grożą za popełnienie przestępstwa. Natomiast prawo postępowania karnego ma gwarantować przestrzeganie prawa karnego materialnego. Jest to ogół przepisów prawnych regulujących porządek postępowania, którego podstawowym zadaniem jest ustalenie winy lub niewinności osoby oskarżonej.

Ponadto w systemie prawa karnego wyróżnia się jeszcze **prawo karne wykonawcze**, które reguluje tryb i sposób wykonywania kar orzeczonych przez sąd w trybie postępowania karnego, jak również określa prawa i obowiązki osób skazanych. Podstawowym aktem prawnym w tej dziedzinie jest ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny wykonawczy* (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

W ramach nauki prawa karnego rozróżnia się również szereg tzw. nauk pokrewnych, z których najistotniejsze dla osób z niepełnosprawnością intelektualną są dwie dziedziny: wiktymologia oraz kryminologia. Wiktymologia (od łac. *victima* – ofiara) jest nauką o ofierze przestępstwa. Nauka zajmuje się przede wszystkim zjawiskiem pokrzywdzenia przestępstwem oraz samą osobą pokrzywdzonego, a ponadto bada czynniki, które powodują dlaczego dany rodzaj osób jest podatny na przestępstwa. Przeprowadzone badania naukowe wykazują, iż osoby z niepełnosprawnością intelektualną, jak również osoby z różnymi innymi rodzajami zaburzeń psychicznych stanowią grupę osób, które są najbardziej podatne na bycie ofiarą przestępstwa. Dlatego też z punktu widzenia osób z niepełnosprawnością intelektualną ta dziedzina prawa karnego pełni istotną rolę. W związku z powyższym trzeba pokrótce przedstawić kilka podstawowych pojęć z zakresu tej dziedziny. Najistotniejsze znaczenie mają kwestie związane ze skutkami przestępstwa. Podstawowym pojęciem jest tzw. **wiktyimizacja pierwotna**, czyli proces stawania się ofiarą w wyniku popełnionego przestępstwa, które może polegać na utracie jakiejś własności (np. kradzież), bądź jej uszkodzeniu, czy też na doznaniu krzywdy fizycznej (np. pobicie), czy też psychicznej (np. zniesławienie). Jest to tzw. **wiktyimizacja bezpośrednia**, tzn. dotyczy tylko ofiary przestępstwa. Wyróżnia się również tzw. wiktyimizację pośrednią, która dotyczy przede wszystkim osób najbliższych ofierze (np. rodzina). Istnieje również tzw. **wiktyimizacja wtórna**, która jest związana z reakcją społeczną na popełnione przestępstwo. Oznacza to m.in., że wtórnie pokrzywdzonym można zostać wskutek reakcji najbliższego otoczenia w miejscu zamieszkania, jednocześnie w przypadku zgłoszenia faktu popełnienia jakiegoś przestępstwa również organy ścigania mogą doprowadzić do powtórnego przeżywania przestępstwa przez ofiarę. Dlatego też wiele przestępstw nie jest zgłaszanych – zazwyczaj dotyczy to przestępstw dokonanych przez najbliższych członków rodziny, bądź też przestępstw o charakterze osobistym (np. gwałt).

Natomiast kryminologia jest nauką, która zajmuje się przede wszystkim przestępczością, a w szczególności jej przyczynami oraz przestępcą. Pomimo tego, że spośród dziedzin prawa karnego ta powinna mieć jak najmniej odniesień do osób z niepełnosprawnością intelektualną, to przez bardzo długi okres czasu wielu badaczy tejsze dziedziny uważało, iż niepełnosprawność intelektualna (powstała np. na skutek zaburzenia chromosomalnego), bądź też inne zaburzenia rozwoju psychicznego człowieka stanowią jedną z przyczyn zachowań antyspołecznych, a tym samym prowadzących do zachowań przestępczych. Pogląd ten nie ma w obecnym stanie wiedzy podstaw naukowych.

Zasady prawa karnego

Podstawową zasadą prawa karnego jest odpowiedzialność karna za czyn, przy czym za czyn należy zarówno traktować działanie (np. spowodowanie wypadku drogowego), jak i zaniechanie (np. uchylanie się od alimentacji). Oznacza to, iż podstawą odpowiedzialności karnej człowieka nie mogą być jego myśli, poglądy, zamiary, jego właściwości fizyczne (np. niepełnosprawność fizyczna), czy też psychiczne (np. niepełnosprawność intelektualna, choroba psychiczna). Ponadto czyn zabroniony popełniony przez człowieka jest wtedy karalny, gdy danej osobie można przypisać winę w trakcie popełniania tegoż czynu. Polskie prawo karne stoi na stanowisku odpowiedzialności indywidualnej, a

także odpowiedzialności osobistej, co oznacza, iż nie można na siebie wziąć przestępstwa popełnionego przez inną osobę (np. opiekun osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie może wziąć na siebie odpowiedzialności za czyn zabroniony popełniony przez tę osobę). W historii prawa karnego znana była również zasada odpowiedzialności zbiorowej, która polegała na tym, że za przestępstwo popełnione przez jedną osobę odpowiadała jakaś zbiorowość (np. odpowiedzialnością zbiorową posługiwali się Niemcy w czasie okupacji, w sytuacjach, gdy za czyn jednego człowieka zatrzymywano, a w najgorszym przypadku rozstrzeliwano dowolną grupę ludzi, która bardzo często nie miała nic wspólnego z osobą, która tego czynu dokonała). Najważniejszą zasadą, nie tylko polskiego prawa karnego, ale również wielu innych współczesnych demokratycznych państw, jest zasada nie ma przestępstwa bez ustawy (z łac. *nullum crimen sine lege*). Zasada ta oznacza, iż nie można popełnić przestępstwa, jeżeli takiego zachowania jakiego dopuściła się osoba, ustawodawca nie potraktował jako czyn zabroniony i tym samym nie zaliczył go do przestępstw. Zasada ta ma chronić przed swobodnym karaniem osób przez upoważnione do tego organy państwowe.

Rodzaje przestępstw

Zanim przejdziemy do przedstawiania przestępstw jakie najczęściej mogą być popełnianie w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością intelektualną, a także takich rodzajów przestępstw, które nieświadomie mogą być popełniane przez takie osoby należy zaznaczyć, iż zgodnie z przepisami prawa „nie popełnia przestępstwa, kto, z powodu choroby psychicznej, **upośledzenia umysłowego** lub innego zakłócenia czynności psychicznych, nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem”. W przypadku uszkodzenia lub nieprawidłowej budowy mózgu jako źródła niepełnosprawności intelektualnej (upośledzenia umysłowego) obejmuje ono zarówno przyczyny powstałe w momencie zapłodnienia (natury genetycznej), czasie życia płodowego jak i w pierwszym okresie życia osobniczego. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną wrażliwe w pozytywnym środowisku i uczone zasad współżycia społecznego oraz samodzielnego funkcjonowania mogą być bardziej poczytalne niż takie, które żyły w środowisku prymitywnym i nie miały szans na przystosowanie społeczne. Do innych zakłóceń czynności psychicznych można np. zaliczyć otępienie starcze.

W takim przypadku osoba jest uznawana za **niepoczytalną**, czyli nie można przypisać jej winy w trakcie popełniania czynu, a tym samym nie popełnia ona przestępstwa i nie podlega odpowiedzialności karnej, nie można bowiem niepoczytalnemu postawić zarzutu, że łamie prawo skoro dochodzi do tego z powodów na które nie ma on wpływu, np. spowodowanie pożaru, zabójstwo czy uszkodzenie ciała innej osoby popełnione przez niepoczytalnego pozostaje bezprawnym czynem zabronionym, chociaż nie jest przestępstwem z powodu niemożności przypisania winy.

Jednakże należy podkreślić, że niepoczytalność musi występować w chwili popełnienia danego czynu. Ewentualne późniejsze pogorszenie lub polepszenie stanu psychicznego sprawcy nie może mieć żadnego wpływu na ocenę jego poczytalności.

Niemówność rozpoznania swojego czynu może być rozumiana w dwóch aspektach: jako nieumiejętność uświadomienia sobie następstw swoich skutków oraz nieumiejętność oceny moralnej i społecznej swojego czynu, tzn. czy dane zachowanie jest dobre czy złe. Zazwyczaj oba te aspekty niepoczytalności występują razem to jednak do jej stwierdzenia wystarczy zaistnienie przynajmniej jednego z nich.

Przykład I

Osoba z niepełnosprawnością intelektualną może nie uświadamiać sobie, że odkręcenie kurka w kuchence gazowej może doprowadzić do eksplozji (nieumiejętność uświadomienia sobie następstw zachowań), czy też może sobie nie uświadamiać, iż zabieranie cudzych rzeczy jest oceniane jako karygodne lub niezgodne z prawem.

Natomiast nieumiejętność pokierowania swoim postępowaniem (zachowaniem) to nieumiejętność zachowania się zgodnie z oczekiwaniami i standardami społecznymi, przy jednoczesnym zachowaniu możliwości rozpoznania znaczenia popełnionego czynu.

Jednocześnie ustawodawca oprócz uregulowania niepoczytalności sformułował tzw. poczytalność ograniczoną, którą od niepoczytalności odróżnia jedynie to, że sprawca działający w stanie poczytalności ograniczonej zachowuje zdolność rozpoznania swego czynu i pokierowania swym postępowaniem, oraz że są one jedynie w znacznym stopniu ograniczone (lub ograniczona jest tylko jedna z nich). Popelnienie przestępstwa w stanie poczytalności ograniczonej nie wyłącza winy, lecz jedynie umniejsza jej ciężar.

Dlatego też wiedząc, iż upośledzenie umysłowe, choroby psychiczne i inne zakłócenia czynności psychicznych mają różny przebieg i nasilenie ustawodawca przewidział, iż mogą one powodować niepoczytalność albo jedynie skutkować ograniczeniem poczytalności.

Wobec sprawcy czynu zabronionego popełnionego w stanie niepoczytalności albo poczytalności ograniczonej mogą być stosowane **środki zabezpieczające**. Przesłanką stosowania tych środków nie jest przypisanie winy, tylko stwierdzenie niebezpieczeństwa sprawcy dla porządku prawnego. Środek zabezpieczający ma na celu niedopuszczenie do powtórzenia ataku na dobra prawnie chronione.

Jeżeli niepoczytalny był sprawcą czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości i zachodzi wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia takiego czynu, to sąd orzeka umieszczenie takiego sprawcy w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym. Umieszczenie niepoczytalnego w zakładzie psychiatrycznym orzeka się bezterminowo. Zarządza się zwolnienie, jeżeli minie stan niebezpieczeństwa.

Jednakże środek zabezpieczający związany z umieszczeniem w zakładzie zamkniętym można orzec **tylko wtedy**, gdy jest to niezbędne dla zapobieżenia popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego związanego z jego chorobą psychiczną, upośledzeniem umysłowym lub uzależnieniem od alkoholu albo innego środka odurzającego. Musi ponadto zachodzić **uzasadniona obawa**, iż bez umieszczenia w zakładzie zamkniętym sprawca z wysoką dozą prawdopodobieństwa może ponownie

popelnić czyn zabroniony. Umieszczenie w zamkniętym zakładzie ma więc być koniecznym środkiem zabezpieczającym, stosowanym tylko wtedy, gdy inne środki nie są w stanie zapobiec ponownemu popelnieniu przez sprawcę czynu zabronionego.

Przed orzeczeniem środka zabezpieczającego związanego z umieszczeniem w zakładzie zamkniętym sąd obowiązany jest **wysłuchać opinii biegłych lekarzy psychiatrów** (co najmniej dwóch) oraz psychologa.

Nie jest więc wystarczające zapoznanie się z pisemną opinią biegłych albo wysłuchanie tylko jednego biegłego. Zadaniem biegłych psychiatrów oraz psychologa jest przedstawienie opinii na temat stanu zdrowia psychicznego, stopnia upośledzenia umysłowego albo stopnia uzależnienia od alkoholu lub innego środka odurzającego, jak również opartej na wiedzy specjalistycznej prognozy co do prawdopodobieństwa ponownego popelnienia czynu zabronionego przez osobę badaną. Decyzję co do zasadności zastosowania środka zabezpieczającego podejmuje jednak sąd, a nie biegli.

Jednocześnie należy wskazać, iż przestępstwa można podzielić na przestępstwa, które są ścigane z „urzędu” tj. na wniosek Państwa oraz na wniosek osoby pokrzywdzonej. W przypadku przestępstw ściganych z urzędu w imieniu Państwa działa Policja albo Prokuratura, której celem jest wykrycie sprawcy przestępstwa oraz doprowadzenie sprawcy przed Sąd.

Przestępstw ściganych na wniosek osoby pokrzywdzonej w polskim prawie jest bardzo mało. Należą do nich przede wszystkim: zniesławienie, zniewaga oraz naruszenie nietykalności cielesnej. W tym przypadku w Sądzie w ogóle nie ma Prokuratora, osoba pokrzywdzona występuje w Sądzie sama jako osoba oskarżająca.

Istotne jest natomiast, iż w polskim prawie jest kilka przestępstw, które mogą być ścigane przez Policję i Prokuraturę dopiero wtedy, gdy pokrzywdzony złoży wniosek o ściganie na Policję albo Prokuraturę. Do takich przestępstw zaliczamy np. zgwałcenie, kradzież na rzecz osoby bliskiej.

Popelnienie przestępstwa powoduje, iż zawsze będziemy mieli do czynienia ze sprawcą czynu (podejrzany) jak również osobą przez niego pokrzywdzoną. Osoba niepełnosprawna może znajdować się w każdej z powyższych ról. Dlatego ważne jest aby wiedzieć jakie uprawnienia jej przysługują. Zanim prowadzący postępowanie na Policji albo w Prokuraturze przystąpi do zadawania pytań podejrzanemu (czyli przed pierwszym przesłuchaniem), tuż po ogłoszeniu postanowienia o przedstawieniu zarzutów, musi pouczyć podejrzanego o jego uprawnieniach. Musi przekazać mu informację o przysługujących mu uprawnieniach i ciężących na nim obowiązkach, z których może skorzystać (jeżeli chodzi o jego prawa) i z których musi się wywiązać (jeżeli chodzi o jego obowiązki). Gdy podejrzanemu ma jakieś wątpliwości co do przysługujących mu uprawnień lub ciężących na nim obowiązków, należy mu wyjaśnić, na czym te uprawnienia i obowiązki mają polegać.

Podejrzanego w szczególności należy pouczyć o:

uprawnieniach do:

- składania wyjaśnień,
- odmowy składania wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na pytania- bez podania powodów
- składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia,
- korzystania z pomocy obrońcy - w razie złożenia żądania należy zarządzić przesłuchanie i powiadomić o tym obrońcę tej osoby.
- żądania, aby przesłuchano go z udziałem ustanowionego obrońcy;

obowiązках i konsekwencjach dotyczących:

- braku obowiązku dowodzenia swej niewinności,
- braku obowiązku dostarczenia dowodów na swoją niekorzyść;
- obowiązku stawiennictwa na wezwanie organów procesowych,
- obowiązku wskazania adresu dla doręczeń w kraju,
- konsekwencjach zmiany adresu.

Ponadto podejrzany ma obowiązek poddania się oględzinom zewnętrznym ciała oraz badaniom, które nie są połączone z naruszeniem integralności ciała. Dopuszcza się pobieranie od podejrzanego odcisków palców, fotografowanie go oraz okazywanie w celach rozpoznawczych innym osobom.

Natomiast tylko za zgodą podejrzanego można mu pobrać krew lub wydzieliny z organizmu, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest nieodzowne i gdy pobranie krwi i wydzielin jest dokonane przez uprawnionego do tego pracownika służby zdrowia z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej.

Podejrzany pouczenie otrzymuje na piśmie, co umożliwi mu głębsze i dokładniejsze przeanalizowanie ciążyących na nim obowiązków i przysługujących mu praw.

W sytuacji, gdy podejrzany nie potrafi czytać Policjant lub Prokurator powinien odczytać jemu pouczenie oraz odnotować to w protokole. W przypadku niezrozumienia podejrzany może zadawać pytania, na które Policjant lub Prokurator odpowiedzi udzieli ustnie. Podejrzany otrzymanie pouczenia potwierdza podpisem. Składając podpis podejrzany poświadczają, iż został należycie pouczony o przysługujących mu uprawnieniach.

Z praktyki sądowej wynika, iż stwierdzenie, że sprawca popełnił przestępstwo w stanie niepoczytalności albo ograniczonej poczytalności może nastąpić na etapie prowadzenia sprawy na Policji albo w Prokuraturze (tzw. postępowanie przygotowawcze) albo dopiero w Sądzie (tzw. postępowanie sądowe).

W przypadku stwierdzenia na etapie prowadzenia sprawy przez Policję albo Prokuraturę, iż sprawca popełnił przestępstwo w stanie niepoczytalności albo ograniczonej poczytalności Prokurator może:

1. umorzyć postępowanie, jeżeli brak podstaw do zastosowania środka zabezpieczającego (sprawa zostanie zakończona);
2. skierować sprawę do Sądu z wnioskiem o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających – jeżeli uzna za konieczne zastosowanie takich środków.

Natomiast stwierdzenia na etapie prowadzenia sprawy przez Sąd, iż sprawca popełnił przestępstwo w stanie niepoczytalności spowoduje wydanie przez Sąd postanowienia o umorzeniu postępowania, natomiast dojście do takich wniosków na etapie wyrokowania – spowoduje wydanie przez Sąd wyroku umarzającego, a nie uniewinniającego.

Do najczęściej popełnianych przestępstw wobec osób niepełnosprawnych należy zaliczyć: pozbawienie wolności, zmuszanie, dokonanie zabiegu leczniczego bez zgody pacjenta, zgwałcenie, znęcanie się, naruszenie nietykalności cielesnej, naruszenie swobody głosowania, pozbawienie własności.

Pozbawienie wolności

Przepisy karne nie precyzują sposobów pozbawienia wolności. Zatem mogą to być wszelkie techniczne sposoby uniemożliwienia swobodnego poruszania się lub zmiany miejsca przebywania. Pozbawienie wolności może polegać na zastosowaniu przemocy, groźby lub podstęp u itp.

Przykład II

Zamykanie osoby z niepełnosprawnością intelektualną w pomieszczeniu bez możliwości opuszczania pokoju - przemoc.

Przykład III

Zakazanie osobie z niepełnosprawnością opuszczania pomieszczenia pod groźbą pozbawienia jej życia-groźba.

Przykład IV

Podanie osobie z niepełnosprawnością intelektualną środka odurzającego -podstęp

Zmuszanie

Zmuszanie jest przestępstwem, które narusza wolność człowieka (pełnosprawnego i niepełnosprawnego) do zachowywania się zgodnie ze swoją wolą. Działania sprawcy polegają na zastosowaniu przemocy lub groźby bezprawnej w celu zmuszenia osoby z niepełnosprawnością intelektualną do wskazanego działania lub zaniechania.

W celu zmuszenia osoby z niepełnosprawnością intelektualną sprawca może fizycznie i bezpośrednio oddziaływać na taką osobę lub może też wykorzystywać rzeczy należące do takiej osoby.

Przykład V

Wykręcanie osobie z niepełnosprawnością intelektualną ręki, odmawianie posiłku, obezwładniające uderzenie w głowę a także polewanie zimną lub gorącą wodą w celu wymuszenia na niej grzecznego zachowania lub przebywania w jednym miejscu.

Dokonanie zabiegu leczniczego bez zgody osoby niepełnosprawnej

Zgodnie z przepisami określonymi w ustawie o zawodzie lekarza: „lekarz może przeprowadzić badanie lub udzielić innych świadczeń zdrowotnych, z zastrzeżeniem wyjątków w tej ustawie przewidzianych tylko po wyrażeniu zgody przez pacjenta.” Zasadą jest więc wyrażenie zgody bezpośrednio przez zainteresowanego pacjenta – osobę niepełnosprawną (tzw. zgoda własna).

Jednakże nie każdy pacjent może wyrazić zgodę, dlatego zasada ta doznaje w stosunku do pewnej kategorii osób pewnych ograniczeń.

Zgodnie z przepisami osobami niezdolnymi do samodzielnego wyrażania zgody są:

- małoletni,
- ubezwłasnowolnieni,
- niezdolni do świadomego wyrażania zgody.

Ubezwłasnowolnieni zarówno częściowo jak i całkowicie należą do osób, które nie mające pełnej, prawnej możliwości samodzielnego działania. Dlatego też w odniesieniu do tych osób lekarz będzie musiał uzyskać zgodę zastępczą od przedstawiciela ustawowego takiej osoby lub sądu opiekuńczego, jeżeli dana osoba nie posiada przedstawiciela ustawowego lub nie można się z nim porozumieć. Ponadto w niektórych wypadkach konieczne będzie uzyskanie zgody zarówno osoby ubezwłasnowolnionej jak i jej przedstawiciela ustawowego (tzw. zgoda równoległa). Ostatnia sytuacja będzie miała miejsce w przypadku osoby ubezwłasnowolnionej, która jest zdolna jest z rozeznaniem wypowiedzieć się w sprawie udzielania świadczenia zdrowotnego.

Kolizja stanowisk:

pacjent (osoba niepełnosprawna) - przedstawiciel ustawowy (opiekun)

Mamy tutaj do czynienia z sytuacją, gdy lekarz zgodnie z przepisami musi otrzymać dwie zgody od pacjenta i jego przedstawiciela ustawowego, a wola przedstawiciela ustawowego pozostaje w sprzeczności ze zgodą wyrażoną przez pacjenta ubezwłasnowolnionego lub upośledzonego umysłowo. W takiej bowiem sytuacji wymagana jest interwencja sądu opiekuńczego, którego zadaniem jest ustosunkowanie się do powyższej sytuacji. Przepis ten będzie mieć zastosowanie w sytuacji, gdy przedstawiciel ustawowy sprzeciwia się wyrażeniu zgody na zabieg leczniczy a pacjent tę zgodę wyraża jak i w sytuacji odwrotnej.

Kolizja stanowisk:

lekarz - przedstawiciel ustawowy (opiekun)

Bardzo często zdarza się, że przedstawiciele ustawowi chorego nie wyrażają zgody na zabieg leczniczy, który wedle uznania lekarza jest konieczny nie tylko dla zdrowia, ale dla życia chorego. Bardzo często bywa też tak, iż wezwany do chorego lekarz stwierdza konieczność natychmiastowego przewiezienia dziecka do szpitala, na co przedstawiciel ustawowy nie wyraża zgody. Co wówczas ma zrobić lekarz, jakie podjąć działania? W takich sytuacjach lekarz powinien, o ile jest to możliwe zasięgnąć opinii innego lekarza, czy zwołać consilium lekarskie, które pomoże w podjęciu ostatecznej decyzji. O wykonaniu powyższych czynności lekarz zobowiązany jest powiadomić sąd opiekuńczy.

Dlatego też dokonanie zabiegu leczniczego „bez zgody”, co oznacza zarówno wbrew woli, jak i przy braku pozytywnej decyzji woli w tym względzie stanowi przestępstwo.

Zgwałcenie

Zgwałcenie polega na doprowadzeniu innej osoby przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem do obcowania płciowego albo do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności.

Doprowadzenie do obcowania płciowego lub poddania się albo wykonania innej czynności seksualnej oznacza doprowadzenie do takiego stanu, w którym wbrew własnej woli lub przynajmniej przy braku pozytywnej decyzji woli co do podjęcia określonych czynności seksualnych staje się ona uczestnikiem takich czynności.

Jednocześnie dla dokonania przestępstwa zgwałcenia nie jest konieczne by sprawca, który doprowadził ofiarę do określonego powyżej czynu, sam następnie go z nią odbył. Czyn taki może odbyć bowiem inna osoba.

Środkami prowadzącymi do zgwałcenia albo do wymuszenia innej czynności seksualnej są przemoc, groźba bezprawna lub podstęp. Przez **przemoc** należy rozumieć oddziaływanie środkami fizycznymi, które uniemożliwiają (np. związanie ofiary) lub przelamują (np. bicie, maltretowanie) opór

osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Przemoc może być skierowana bezpośrednio na tę osobę, a także na osobę jej najbliższą. Jednakże aby przyjąć, iż do zgwałcenia doszło w drodze przemocy zasadnicze znaczenie ma nie tylko sposób zachowania się sprawcy, lecz także „odbiór” tego zachowania się przez ofiarę. Fundamentalną cechą tego odbioru jest brak zgody zmuszanego na działania sprawcy. Przejawem takiego braku zgody jest jej opór jako zewnętrzny wyraz woli przeciwnych dążeniom zmuszającego. Opór nie musi polegać na fizycznym przeciwstawieniu się użytym przez sprawcę środkom zmuszania, wystarcza np. głośne wzywanie pomocy, płacz, krzyk.

Będący przejawem braku zgody opór musi być uzewnętrzniony w postaci zachowania postrzeganego dla sprawcy. Forma i intensywność tego przejawu musi być jednak oceniana w świetle konkretnej sytuacji i jej okoliczności. Jeśli więc ofiara przejawia w ewidentny sposób rzeczywisty opór będący wyrazem braku jej zgody na stosunek, sprawca zaś mimo to stosunek ten wymusi, będziemy mieli do czynienia z przełamaniem oporu i w konsekwencji ze zgwałceniem

Drugim ze środków zgwałcenia lub wymuszenia innej czynności seksualnej jest **groźba bezprawna**, którą należy rozumieć jak w przestępstwie zmuszania. Należy podkreślić, że groźba najczęściej zawiera zapowiedź natychmiastowego naruszenia dobra cennego dla osoby zmuszanej (np. okaleczenia ofiary lub osoby jej najbliższej), przy czym groźba ta nie musi być zwerbalizowana (np. ujęcie i demonstrowanie noża może być uznane za groźenie posłużeniem się nim).

Natomiast **Podstępem** jest stosowanie metod lub środków, które bądź eliminują opór osoby pokrzywdzonej, bądź też wyłączają świadome wyrażanie przez nią decyzji woli. Taki charakter ma podstępne odurzenie ofiary narkotykiem, odbycie przez lekarza stosunku z poddaną narkozie pacjentką albo dokonanie innej czynności seksualnej w celu zaspokojenia własnego popędu pod pozorem lekarskiego badania ginekologicznego. Natomiast nie stanowi podstępu wyludzenie zgody na obcowanie płciowe fałszywą obietnicą małżeństwa, gdyż tego rodzaju wprowadzenie w błąd nie narusza integralności decyzji woli osoby godzącej się na stosunek.

Jednocześnie polskie prawo przewiduje odrębne przestępstwo polegające na dokonaniu czynności seksualnej z osobą bezradną lub niepoczytalną (osoba z upośledzeniem umysłowym lub chorobą psychiczną, która jest przyczyną braku zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim zachowaniem). Natomiast przez bezradność należy rozumieć sytuację, w której osoba nie ma możliwości stawiania fizycznego oporu np. związanie, odurzenie alkoholem, paraliż, narkoza.

Jednakże nie będzie przestępstwa, jeżeli będzie istnieć domniemana zgoda na współzycie seksualne.

Przykład VI

Mąż kontynuujący życie seksualne z kobietą, która w skutek urazu mechanicznego stała się osoba z otępieniem starczym - nie stanowi przestępstwa.

Znęcanie się

Prawo określa przestępstwo znęcania się jako fizycznie lub psychicznie znęcanie się nad:

1. **osobami najbliższymi** wobec sprawcy;
2. **osobami nieporadnymi**, tj. osobami, które ze względu na podeszły wiek, kalectwo, obłąkną chorobę lub właściwości psychiczne (np. upośledzenie umysłowe) nie mogą decydować o swoim losie i zmieniać swojego położenia;
3. **małoletnimi**, czyli osobami, która nie ukończyła lat 18, chociażby nie należały do kręgu osób najbliższych;
4. osobami pozostającymi wobec sprawcy w stałym lub przemijającym stosunku zależności.

Znęcanie się może przybrać formę znęcania się fizycznego lub psychicznego. W pierwszym przypadku zachowanie sprawcy będzie polegało na zadawaniu cierpień fizycznych, jak np. bicie, duszenie czy inne zadawanie bólu, a także przez głodzenie czy oziębienie ciała ofiary. Znęcanie psychiczne polegać będzie na dręczeniu psychicznym poprzez np. lżenie, wyszydzanie, straszenie, zadawanie cierpień osobie, o której w tym przepisie mowa.

Naruszenie nietykalności cielesnej

Nietykalność cielesna oznacza prawo do tego, by nie być potraktowanym, poprzez fizyczne oddziaływanie na ciało człowieka w sposób znieważający, przykry lub bolesny.

Przykład VII

Splunięcie, lekkie spoliczkowanie, pociągnięcie za włosy osoby z niepełnosprawnością intelektualną (znieważenie tej osoby) jak również uderzenie, kopnięcie osoby z niepełnosprawnością intelektualną (dolegliwość fizyczna-odczucie bólu).

Naruszenie nietykalności cielesnej ścigane jest na wniosek osoby pokrzywdzonej.

Naruszenie swobody głosowania

Przedmiotem ochrony ze strony Państwa jest swobodne i wolne od wszelkich nacisków wykonywanie jednego z podstawowych praw obywatelskich - prawa do udziału w wyborach i udziału w referendum – które to prawo przysługuje każdemu obywatelowi.

Popelnienie przestępstwa polegającego na naruszeniu swobody głosowania może polegać na następujących działaniach sprawcy:

1. wywieraniu wpływu na sposób głosowania osoby uprawnionej polegające na oddziaływanie na wolę osoby uprawnionej do głosowania, by swoją decyzję co do sposobu głosowania podjęła zgodnie ze wskazaniami sprawcy.
2. zmuszaniu do głosowania osoby uprawnionej - to wpływ na decyzję osoby uprawnionej w celu wymuszenia na niej udziału w głosowaniu.
3. powstrzymywaniu od głosowania osoby uprawnionej- to wpływ na decyzję osoby uprawnionej, by nie wzięła udziału w głosowaniu.

Przestępstwo to może popełnić każdy, jest to zatem przestępstwo powszechne.

Jednakże wymaga podkreślenia, iż wymienione w tym przepisie wywieranie wpływu, zmuszanie bądź powstrzymywanie są przestępstwami tylko wtedy, gdy środkiem działania sprawcy jest przemoc, groźba bezprawna lub nadużycie stosunku zależności. Inne sposoby wpływania polegające np. na mniej lub bardziej intensywnej propagandzie, agitacji wyborczej czy perswazji - oczywiście - karane nie są.

Przykład VIII

Związanie osoby z niepełnosprawnością intelektualną i zamknięcie jej w pomieszczeniu w celu uniemożliwienia jej wzięcia udziału w wyborach lub referendum.

Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym jest organizacją pozarządową, samopomocową i niedochodową.

MISJA

Misją PSOOU jest:

- dbanie o godność ludzką, miejsce w rodzinie i wśród innych ludzi oraz szczęście osób z upośledzeniem umysłowym,
- wspieranie rodzin, aby były one w stanie sprostać sytuacjom, które pociąga za sobą fakt urodzenia dziecka z upośledzeniem umysłowym oraz wspólne życie i przekształcać własny ból w gotowość niesienia pomocy innym.

CELE

Celem PSOOU jest działanie na rzecz wyrównywania szans osób z niepełnosprawnością intelektualną, tworzenia warunków przestrzegania wobec nich praw człowieka, prowadzenia ich ku aktywnemu uczestnictwu w życiu społecznym oraz wspieranie ich rodzin. *(Art. 4. Statutu)*

CZŁONKOWIE

Członkami zwyczajnymi mogą być rodzice osób z niepełnosprawnością intelektualną, same te osoby, członkowie rodzin, opiekunowie prawni oraz przyjaciele, w tym profesjonaliści zaangażowani w pracę dla ich dobra. *(Art. 7 §1 Statutu)*

Członkami wspierającymi są osoby fizyczne lub prawne przyczyniające się materialnie do działalności statutowej Stowarzyszenia. *(Art. 8 §1 Statutu)*

KOŁA

Koła są podstawowymi terenowymi jednostkami organizacyjnymi Stowarzyszenia, jako osoby prawnej. *(Art. 22 §1 Statutu)*

STATYSTYKA

- 130 koła terenowe
- 14,5 tysiąca członków (rodzice, osoby niepełnosprawne intelektualnie, przyjaciele)
- 320 dziennych placówek
- 19,5 tysiąca dzieci i dorosłych w placówkach
- 11 chronionych rodzinnych mieszkań grupowych
- 3 mieszkania treningowe
- 3 Zakłady Aktywności Zawodowej

Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym jest organizacją pożytku publicznego.